

Odnos navezanosti med očetom in otrokom v obdobju zgodnjega otroštva: Doživljanje odnosa z otrokom[#]

*Tajana Brajović**
Ljubljana

Povzetek: Ponotranjeni delovni model navezanosti, na podlagi katerega posameznik vstopa v odnose z bližnjimi, lahko ostaja skoraj nespremenjen skozi posameznikovo življenje. Zdi se, da odnos navezanosti odlikujejo nekatere univerzalne značilnosti, ne glede na to, ali gre za partnerski (romantični) odnos ali za odnos roditelj – otrok. Oblikovati smo želeli vprašalnik odnosa navezanosti med očetom in njegovim otrokom v zgodnjem otroštvu, ki bi nudil možnost primerljivosti rezultatov ter bi bil razmeroma enostaven in hiter za reševanje in vrednotenje. Pričujoči vprašalnik je nastal na podlagi priredbe vprašalnika Doživljanje odnosov z bližnjimi – revidirana različica (ECR-R; Fraley, Waller in Brennan, 2000). Prirejeni vprašalnik je samoocenjevalni instrument za očete, s katerim ugotovljamo njihovo mero zaznavanja anksioznosti in izogibanja v odnosu navezanosti s svojim otrokom v zgodnjem otroštvu. V analizi 32 prirejenih postavk se je kot ustrezna izkazala različica z 22 postavkami (12 na podlestvici anksioznosti in 10 na podlestvici izogibanja). Komponentna analiza 22 postavk je kazala dvokomponentno rešitev. Zanesljivost obeh podlestvic za 22 postavk je bila sprejemljivo visoka. V prihodnosti bi bilo potrebno preveriti tudi kriterijsko veljavnost instrumenta in dodatno vsebinsko preoblikovati nekatere obstoječe in morda tudi izločene postavke ter ga ponovno aplicirati na reprezentativnem vzorcu očetov. Oblikovali bi lahko tudi priredbo ECR-R za matere otrok v zgodnjem otroštvu.

Ključne besede: navezanost, očetje, otroci, zgodnje otroštvo, vprašalniki

Attachment relationship between a father and a child in early childhood: Experiences in relationship with a child

Tajana Brajović
Ljubljana, Slovenia

Abstract: Internalized working model of attachment, which affects quality of interactions with others, can remain relatively stable throughout a person's life. Attachment relationship seems to have some universal characteristics regardless of the form of the relationship (romantic partners relationship or parent-infant relationship). We were trying to develop a questionnaire of the attachment relationship between a father and his child in early childhood, that could offer comparable results and would be relatively easy to answer and validate. The questionnaire presented in this paper was adapted from the Experiences in Close Relationships – Revised (ECR-R; Fraley, Waller and Brennan, 2000) with regard to

[#] Zainteresirani bralci si lahko originalni vprašalnik ECR-R ogledajo tudi na www.psych.uiuc.edu/~rcfraley/measureseccritems.htm.

* Naslov / Address: e-mail: tajanaan@hotmail.com

the relationship between a father and a child. This adapted inventory is a self-report questionnaire for fathers and is used for establishing father's perceptions of anxiety and avoidance in the attachment relationship with his child in early childhood. Analysis of 32 statements adapted from the ECR-R proved a 22 item form of the questionnaire (12 items on the anxiety and 10 items on the avoidance subscale) to be adequate. Principal component analysis of 22 items showed a two-component solution. Reliability of both subscales of the adapted instrument for 22 item solution proved to be acceptably high. In the future, criteria validity of the adapted instrument should be tested and some changes in the content of the existing items as well as some of the excluded items should be considered, and the revised version of the adapted ECR-R should be applied to the representative sample of fathers. A version of the adapted ECR-R for mothers of children could also be formed.

Key words: attachment behavior, fathers, children, early childhood, questionnaires

CC = 2223, 3120

M. Zupančič (2004) navaja, da lahko navezanost opišemo kot dejaven, močno naklonjen recipročen odnos med dvema oseba. M. Žvelc in Žvelc (2006) pa navajata, da bi nekateri raziskovalci navezanosti k temu verjetno še dodali, da je navezanost vseživljenjski proces. Močna čustvena povezava, značilna za odnos navezanosti, se pri človeku začne kazati v obliki separacijske anksioznosti in se manifestira kot strah z občutki nelagodja ob izgubi občutka varnosti in ob ločenosti od objekta navezanosti okrog osmega meseca otrokove starosti. Tekom odraščanja se nato pri otroku razvija notranji delovni model navezanosti, ki je sestavljen iz niza pričakovanj o dostopnosti referenčnih oseb, o verjetnosti pridobivanja njihove pomoči in opore v nejasnih in stresnih situacijah ter o lastni interakciji z njimi (Bretherton in Mulholland, 1999, po Shemmings, 2005; Cook, 2000; Zupančič, 2004). Neodvisne predstave navezanosti na vsakega izmed staršev (skrbnikov) v obdobju dojenčka se do odraslosti na podlagi pridobitev kognitivnega razvoja (razvoja formalnih operacij) združijo v eno predstavo navezanosti (glej Furman in Simon, 2004). Slednja lahko pri posamezniku ostaja relativno stabilna, če ima oseba v življenju zelo podobne izkušnje v čustvenih odnosih z drugimi (npr. Žvelc in Žvelc, 2006). Bretherton in Munholland (1999, po Johnson, Ketring in Abshire, 2003) tako navajata, da bodo starši vzorce navezanosti, ki so jih v zgodnjem otroštvu oblikovali na podlagi interakcij s svojimi starši, razmeroma nespremenjene, v obliki ponotranjenih delovnih modelov navezanosti, ohranili in uporabljali pri vstopanju v bližnje odnose z drugimi, tudi s svojimi otroki. Različni raziskovalci so ugotovili relativno stabilnost vzorcev navezanosti v odraslosti (pregled v Cugmas, 2003) in povezave med stili navezanosti staršev in njihovih otrok (npr. Mikulincer in Florian, 1999; Shemmings, 2005). A. Slade, Belsky, Aber in J. L. Phelps (1999) so v svoji raziskavi ugotovili povezave med materino trenutno perspektivo navezanosti na Intervjuju navezanosti za odrasle in njenimi reprezentacijami lastnega odnosa s svojim otrokom, ki so jih ugotavljali z instrumentom za ocenjevanje starševskih reprezentacij odnosa z lastnim otrokom Parent Development Interview (PDI; Aber idr., 1985, v Slade, Belsky, Aber in Phelps, 1999). Matere, umeščene v kategorijo avtonomne navezanosti, so si v primerjavi z materami, umeščenimi v druge kategorije navezanosti, svoje odnose z

lastnimi otroki predstavljale kot bolj koherentne in take, ki jim prinesejo več veselja in zadovoljstva.

Zdi se, da za navezanost, ne glede na obdobje tvorjenja in naravo (sorodniki, partnerja) tega odnosa, veljajo neke univerzalne značilnosti. Shaver, Hazan in Bradshaw (1988, po Fraley, Brumbaugh in Marks, 2005) so ugotovili, da se v obeh – v odnosu med otrokom in skrbnikom ter v romantičnem odnosu med dvema odraslima – posamezniki (a) počutijo bolj varne ob bližini in odzivnosti druge osebe; (b) vstopajo v edinstveno mero intimnega, telesnega stika z drugo osebo; (c) se ne počutijo varne, ko jim je druga oseba nedosegljiva, in si želijo stika z njo; (d) kažejo vzajemno navdušenje in preokupiranost s to osebo; (e) lahko komunicirajo s to osebo z uporabo “pootročene govora” (npr. pomanjševalnice). Razlika med odnosom navezanosti med odraslima (romantičnima) partnerjema in med odnosom navezanosti med roditeljem in otrokom bi bila verjetno predvsem v tem, da partnerja v romantičnem odnosu drug drugemu predstavljata objekt navezanosti in sta si bolj enakovredna glede skrbi za ohranjanje kakovosti njunega odnosa, kot to velja za odnos med otrokom in roditeljem. Pri slednjem gre večinoma za oblikovanje primarnega modela navezanosti pri otroku, kjer je roditelj objekt navezanosti, ki s svojim vedenjem (na katerega deluje ponotranjeni model navezanosti, ki ga je oseba razvila v življenju) do otroka spodbuja oblikovanje odnosa določene kakovosti med njima. Da bi prišlo do kakovostnega odnosa, se mora roditelj zavedati otrokovih emocionalnih potreb in biti dostopen otroku (Kerns, Aspelmeier, Gentzler in Grabill, 2001). Šele ob koncu zgodnjega otroštva, ko je otrok sposoben prevzeti perspektivo drugega, lahko tudi sam začne prevzemati vse bolj aktivno vlogo pri ohranjanju kakovosti odnosa navezanosti z roditeljem (Kerns idr., 2001).

Navezanost pri odraslih osebah različni avtorji (npr. Fraley idr., 2005) v svojih raziskavah obravnavajo predvsem z vidika posameznikove navezanosti na svoje starše ali trenutnih čustvenih odnosov z drugimi osebami, npr. v partnerski zvezi. Nekaj raziskav govori o navezanosti med materjo in njenimi otroki (npr. Tarabulsy idr., 2005), zelo malo raziskav pa lahko zasledimo o navezanosti otrok na svojega očeta (npr. Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn, Bokhorst in Schuengel, 2004) in še manj raziskav na temo odnosa navezanosti med očetom in otrokom (npr. Brajović, 2007). Slednje bi bilo seveda lahko povezano z dejstvom, da se je sistematično raziskovanje očetove vloge v družini v evropskem prostoru in tudi v ZDA začelo šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Braungart-Rieker, Courtney in Garwood, 1999; Zavrl, 1999), ter da je bil Bowlby mnenja, da je vez med materjo in otrokom primarnega pomena in ima prednost pred vezjo med očetom in otrokom (Mackey, 2001).

Po navedbah Atkinsa (2006) instrumente za merjenje navezanosti v odraslosti lahko delimo na (a) instrumente, ki jih posameznik izpolnjuje sam, in (b) opazovalno-klinične instrumente in intervju. V prvo skupino bi lahko umestili lestvico Doživljanje odnosov z bližnjimi (ECR-R; Fraley, Waller in Brennan, 2000), v drugo skupino pa Intervju navezanosti za odrasle (George, Kaplan in Main, 1984, v Furman in Simon, 2004). Slednji je polstrukturiran intervju za odrasle, namenjen ugotavljanju domnevnih odnosov navezanosti iz posameznikovega otroštva na podlagi specifičnih skladnih in nasprotujočih si spominov, podanih iz sedanje življenjske perspektive. Posameznikove

odgovore glede na vsebino in način govora o posameznem roditelju razvrstimo v eno izmed štirih kategorij navezanosti pri odraslih: avtonomno, zavračujočo, preokupirano ali nerešeno. Poglavitni pomanjkljivosti tega postopka sta časovna neekonomičnost in relativna zahtevnost vrednotenja odgovorov, ki zahteva posebno izurjenost izpraševalca.

Johnson in sodelavca (2003) so v svoji študiji želeli sočasno ugotoviti starševsko perspektivo navezanosti do svojih mladostnikov in perspektivo odnosa navezanosti, ki ga imajo mladostniki s svojimi starši. V izsledkih raziskave omenjeni avtorji predvidevajo, da so starševske percepcije navezanosti s svojimi otroki podobne percepcijam mladostnikov o navezanosti na svoje starše.

Če je navezanost vzajemen, čustveno recipročen odnos med osebama, lahko o kakovosti tega odnosa med dvema osebama govorimo tako z vidika ene kot z vidika druge osebe, ki sta v tem odnosu. Naš namen je bil prirediti vprašalnik ECR–R, da bi bil primeren za ugotavljanje očetovih zaznav izogibanja in anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom in bi omogočal medsebojno primerljivost rezultatov ter razmeroma enostavno in hitro reševanje ter vrednotenje.

Metoda

Udeleženci

V 17 skupin vrtčevskih otrok (v katerih so vzgojiteljice in pomočnice privolile v sodelovanje) od tretjega leta do vstopa v šolo smo posredovali obvestila za starše (očete), v katerih smo k sodelovanju v raziskavi na temo očetovstva pozvali vse očete vrtčevskih otrok, starih najmanj tri leta. Priredbo ECR–R je izpolnilo 95 očetov vrtčevskih otrok (44 deklic in 51 dečkov), starih od 33 do 74 mesecev ($M = 52,8$; $SD = 10,6$). Povprečna starost očetov je bila 38,3 leta. Trije očetje so imeli osnovnošolsko izobrazbo, 41 srednješolsko izobrazbo, 51 očetov pa je imelo višješolsko oz. visokošolsko izobrazbo ali več. Triindevetdeset očetov je živelo s svojim otrokom, starim tri do šest let. Štiriinosemdeset očetov je navedlo, da sta v družini zaposlena oba starša, v 93 družinah je bil zaposlen vsaj en roditelj (dva očeta nista odgovorila). Petintrideset očetov je navedlo, da največ časa s predšolskim otrokom preživijo matere, 5 očetov, da največ časa z otrokom preživijo sami, 54 očetov je navedlo, da največ časa z otrokom preživita oba starša. Nihče ni navedel, da največ časa z otrokom preživi druga odrasla oseba (en oče ni odgovoril). Štiriinpetdeset očetov je navedlo, da sta v družini dva otroka, 22 očetov, da je v družini en otrok, 19 očetov pa, da so v družini trije otroci ali več.

Instrumenti

Ker v pregledu literature nismo našli instrumenta, namenjenega ugotavljanju kakovosti odnosa navezanosti med roditeljem in otrokom v zgodnjem otroštvu, smo se odločili za priredbo vprašalnika Doživljanje odnosov z bližnjimi – revidirane različice

(ECR–R; Fraley idr., 2000). Fraley (2007) namreč navaja, da lahko ta pripomoček z ustreznimi vsebinskimi spremembami priredimo za ugotavljanje odnosa navezanosti z bližnjimi izven partnerske zveze. Prirejeni vprašalnik je tako kot ECR–R samoocenjevalni instrument za odrasle, namenjen ugotavljanju medosebnih razlik v zaznavanju anksioznosti (mera, v kateri so ljudje prepričani v stopnjo dostopnosti in odzivnosti bližnjega) in izogibanja (mera, v kateri ljudje čutijo nelagodje v odnosu z bližnjim) v odnosu navezanosti, le da je namenjen ugotavljanju kakovosti odnosa navezanosti med očetom in njegovim otrokom v obdobju zgodnjega otroštva. Med prirejanjem postavk ECR–R v postavke, ki bi opisovale odnos med očetom in otrokom, smo ugotovili, da je nekatere postavke prvotnega vprašalnika nemogoče prirediti za odnos navezanosti med očetom in njegovim otrokom v zgodnjem otroštvu. Zato v prirejeni vprašalnik, kot so ga izpolnjevali očetje, nismo vključili dveh postavk s podlestvice zaznavanja anksioznosti v odnosu navezanosti (“Včasih partner spremeni čustva do mene brez očitnega razloga” in “Moja želja po bližini včasih prestraši in odbije partnerja”) in dveh postavk s podlestvice zaznavanja izogibanja v odnosu navezanosti (“Težko si dovolim, da bi bil odvisen od partnerja” in “Ni mi neprijetno, če se zanesem na svojega partnerja”). Priredba ostalih postavk instrumenta ECR–R je potekala z upoštevanjem uvrščanja postavk na podlestvico izogibanja ali anksioznosti v odnosu navezanosti in glede na značilnosti odnosa med otrokom in očetom v zgodnjem otroštvu. Nekatere postavke so se v končni različici prirejenega instrumenta zato nekoliko razlikovale od postavk ECR–R. Na primer, pri podlestvici izogibanja v odnosu navezanosti smo postavko z ECR–R “Prijetno mi je, kadar sem si čustveno blizu s svojim partnerjem” spremenili v “Prijetno mi je, če se moj otrok želi pocrkljati pri meni”. Prirejena postavka še vedno govori o (ne)prijetnosti posameznika ob tesnem stiku z bližnjim, pri čemer smo upoštevali, da starši otrokom te starosti kažejo čustveno naklonjenost predvsem skozi telesni stik.

Različica prirejenega vprašalnika, ki so jo reševali očetje, je imela 32 postavk, in sicer 16 na podlestvici zaznavanja očetove anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom in 16 na podlestvici zaznavanja očetovega izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom. V vprašalniku so bile izmenično predstavljene postavke vsake podlestvice. Očetje so odgovarjali na 7-stopenjski lestvici (1 – trditev zame sploh ne drži, 7 – trditev zame povsem drži), ki jo uporablja že ECR–R. Končni rezultat dobimo s povprečenjem odgovorov vsake podlestvice (anksioznosti in izogibanja v odnosu navezanosti), s čimer dobimo dve dimenziji kvalitete očetovega odnosa navezanosti z otrokom. Nekatere postavke po zgledu vprašalnika ECR–R vrednotimo obratno (glej tabeli 2 in 3). Vsebinsko ustrezno smo spremenili tudi navodila za reševanje.

Postopek

V enem ljubljanskih vrtcev smo po predhodnem dogovoru vodstvo in strokovne delavce seznanili z namenom, vsebino in potekom raziskave na temo očetovstva. V obvestilu očetom smo nato na kratko razložili potek raziskave in način njihovega sodelovanja v njej. Očetje so lahko sodelovanje v raziskavi zavrnili. S pomočjo vzgojiteljic

(in pomočnic) v vrtcu smo po objavi obvestila za starše v oštevilčenih pisemskih ovojnicah očetom poleg drugega testnega materiala, ki smo ga uporabili v študiji, posredovali še prirejeni instrument ECR–R. Navodila za reševanje so bila podana pisno na začetku vprašalnika. Očetje so izpolnjene vprašalnike s še drugim testnim materialom v zaprtih ovojnicah oddali nazaj vzgojiteljici (pomočnici) v vrtec, kjer smo jih prevzeli v dogovorjenem roku. Sodelovanje očetov je bilo anonimno.

Rezultati

Manjkajočih vrednosti na posameznih postavkah nismo nadomeščali. Pri računanju povprečnega rezultata na posamezni podlestvici jih nismo upoštevali. Takih primerov je bilo zelo malo in tako niso bistveno vplivali na končni rezultat.

Tabela 1. Nasičenosti izbranih 22 postavk prirejenega ECR–R pri dvokomponentni rešitvi ob uporabi rotacije Varimax.

		Komponenta	
		1	2
1	Skrbi me, da bi izgubil otrokovo ljubezen.	,743	–,036
2	Moj otrok zlahka prepozna moje razpoloženje.	–,184	,365
3	Pogosto me skrbi, da moj otrok ne bi želel ostati z mano.	,566	–,091
4	Prijetno mi je, če se moj otrok želi pocrkljati pri meni.	,129	,306
5	Pogosto me skrbi, da me moj otrok v resnici nima rad.	,468	,071
6	Brez težav vzpostavljam čustveno bližino s svojim otrokom.	,128	,637
7	Skrbi me, da mojemu otroku ni toliko do mene, kot meni do njega.	,601	,241
8	Ni se mi težko čustveno približati svojemu otroku.	,168	,618
9	Pogosto si želim, da bi bila otrokova čustva do mene tako močna, kot moja čustva do njega.	,558	–,250
10	Če moj otrok ne upošteva pravil, za katera smo se domenili doma, se z njim pogovorim o tem.	,258	,530
11	Pogosto me skrbi moj odnos z mojim otrokom.	,361	,230
12	Kadar sem potrj ali žalosten, mi pomaga, če preživim čas s svojim otrokom.	–,160	,453
13	Ko svojemu otroku pokažem naklonjenost, me skrbi, da sam ne bo čutil enako do mene.	,502	,212
14	Svojemu otroku povem veliko stvari.	,229	,552
15	Moj otrok me pogosto privede do tega, da podvomim vase.	,306	,019
16	Če opazim, da otroka nekaj teži, se brez težav z njim pogovorim o tem.	,349	,620
17	Opažam, da mi moj otrok ne pusti priti tako blizu, kot bi si jaz želel.	,595	,045
18	Zlahka sem ljubeč do svojega otroka.	,162	,722
19	Bojim se, da svojemu otroku, ko me bo enkrat spoznal, ne bom več všeč.	,287	,085
20	Občutek imam, da bo moj otrok nekoč razumel mene in moje potrebe.	–,135	,549
21	Na sploh me skrbi, da svojemu otroku ne nudim dovolj.	,380	,098
22	Zdi se, da me moj otrok opazi le, kadar sem jezen.	,523	,345

Opombe: Krepko so označene nasičenosti postavk s komponento, višje od 0,30.

Za orientacijo navajamo nekaj percentilnih vrednosti: (a) na podlestvici anksioznosti $P_{10} = 1,08$; $P_{25} = 1,33$; $P_{50} = 1,58$; $P_{75} = 2,25$; $P_{90} = 2,95$; (b) na podlestvici izogibanja $P_{10} = 1,30$; $P_{25} = 1,60$; $P_{50} = 1,90$; $P_{75} = 2,40$; $P_{90} = 3,00$.

Sprva smo pri analizi postavk in komponentni analizi upoštevali vseh 32 postavk, kot so bile podane v reševanje očetom. Graf drobirja, ki smo ga dobili pri komponentni analizi 32 postavk, je nakazoval dvo- oziroma trikomponentno rešitev (pri trikomponentni rešitvi bi tretjo komponento nad ,30 nasičalo pet postavk). Lastne vrednosti prvih štirih komponent so bile: 4,72; 2,56; 2,37 in 1,77. V nadaljevanju bomo prikazali le dvokomponentno rešitev, brez postavk, ki so se med analizo postavk izkazale za neustrezne (glej tabeli 2 in 3) – od tega tri postavke, ki bi nasičale tretjo komponento, zaradi česar smo trikomponentno rešitev opustili. Dvokomponentna rešitev se tudi bolj ujema z umeščanjem postavk v dve podlestvici originalnega vprašalnika ECR–R (Fraley idr., 2000).

Razen mejne nasičenosti postavke 19 s prvo komponento, vsako izmed preostalih 21 postavk nad vrednostjo ,30 nasiča vsaj ena izmed dveh komponent (tabela 1).

Tabela 2. Koeficienti diskriminativnosti (r) in prikaz koeficientov zanesljivosti α v primeru izločitve posamezne postavke s podlestvice anksioznosti v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu.

Št.	Postavke	r	α , če izločimo postavko
1	Skrbi me, da bi izgubil otrokovo ljubezen.	,515	,622
3	Pogosto me skrbi, da moj otrok ne bi želel ostati z mano.	,433	,644
5	Pogosto me skrbi, da me moj otrok v resnici nima rad.	,281	,664
7	Skrbi me, da mojemu otroku ni toliko do mene, kot meni do njega.	,450	,651
9	Pogosto si želim, da bi bila otrokova čustva do mene tako močna, kot moja čustva do njega.	,364	,651
11	Pogosto me skrbi moj odnos z mojim otrokom.	,397	,650
13	Ko je otrok v vrtcu, me skrbi, da bi se navezal na vzgojiteljico in me ne bi več imel toliko rad.	–,052	,685
15	Ko svojemu otroku pokažem naklonjenost, me skrbi, da sam ne bo čutil enako do mene.	,507	,651
17	Redko me skrbi, da si moj otrok ne bo več želel stikov z mano.	,076	,716
19	Moj otrok me pogosto privede do tega, da podvomim vase.	,256	,665
21	Ne skrbi me pogosto, da bi moj otrok imel raje drugo odraslo osebo.	,235	,678
23	Opažam, da mi moj otrok ne pusti priti tako blizu, kot bi si jaz želel.	,457	,641
25	Bojim se, da svojemu otroku, ko me bo enkrat spoznal, ne bom več všeč.	,208	,673
27	Jezi me, če moj otrok namenja več pozornosti drugim odraslim kot meni.	,183	,673
29	Na sploh me skrbi, da svojemu otroku ne nudim dovolj.	,291	,660
31	Zdi se, da me moj otrok opazi le, kadar sem jezen.	,383	,659

Opombe: Krepko so označene postavke, ki se vrednotijo obratno.

Tabela 3. Koeficienti diskriminativnosti (r) in prikaz koeficientov zanesljivosti α v primeru izločitve posamezne postavke s podlestvice izogibanja v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu.

Št.	Postavke	r	α , če izločimo postavko
2	Otroku nerad pokažem svoja najgloblja čustva.	,052	,684
4	Moj otrok zlahka prepozna moje razpoloženje.	,260	,650
6	Prijetno mi je, če se moj otrok želi pocrklati pri meni.	,197	,656
8	Raje imam, da se čustveno ne zblížam preveč s svojim otrokom.	,084	,664
10	Ni mi prijetno, če moj otrok lahko razbere, kako se počutim.	,054	,678
12	Neprijetno mi je, če moj otrok ves čas "visi" na meni.	,181	,659
14	Brez težav vzpostavljam čustveno bližino s svojim otrokom.	,408	,629
16	Ni se mi težko čustveno približati svojemu otroku.	,422	,629
18	Če moj otrok ne upošteva pravil, za katera smo se domenili doma, se z njim pogovorim o tem.	,503	,617
20	Kadar sem potr ali žalosten, mi pomaga, če preživim čas s svojim otrokom.	,244	,652
22	Svojemu otroku povem veliko stvari.	,495	,619
24	Če opazim, da otroka nekaj teži, se brez težav z njim pogovorim o tem.	,491	,621
26	Če sem dolgo s svojim otrokom, postanem nervozen.	,092	,667
28	Zlahka se zanesem na svojega otroka.	,154	,665
30	Zlahka sem ljubeč do svojega otroka.	,548	,625
32	Občutek imam, da bo moj otrok nekoč razumel mene in moje potrebe.	,350	,635

Opombe: Krepko so označene postavke, ki se vrednotijo obratno.

Postavke 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21 in 22 bi najbolje opisali s prvo komponento, tj. anksioznostjo v odnosu navezanosti z otrokom. Postavke 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18 in 20 pa bi najbolje opisali z drugo komponento, tj. izogibanjem v odnosu navezanosti z otrokom. Tako dobljeni komponenti skupaj pojasnita 31,3 % skupne variance, od tega prva komponenta 15,9 % in druga komponenta 15,4 % skupne variance.

Sledijo prikazi analize 32 postavk za vsako izmed podlestvic prirejenega ECR-R posebej. Uvrščanje postavk na ustrezno podlestvico instrumenta smo izvedli glede na uvrščanje originalnih postavk na instrumentu ECR-R. Tudi postavke so bile podane v enakem zaporedju kot postavke v originalnem ECR-R.

Koeficient zanesljivosti je za 16 postavk podlestvice anksioznosti v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu znašal $\alpha = ,68$ ($N = 88$), njegova spodnja meja, dobljena po obrazcu za izračunavanje spodnje meje intervala zaupanja v primeru, ko zanesljivost ocenjujemo po metodi notranje skladnosti (Sočan, 2004), je bila pri 5-odstotnem tveganju $\alpha_{SM} = ,59$. Koeficient zanesljivosti za 16 postavk podlestvice izogibanja v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu je znašal $\alpha = ,66$ ($N = 89$), s spodnjo mejo pri 5-odstotnem tveganju $\alpha_{SM} = ,57$.

Tabela 4. Deskriptivne statistike za rezultate na izbranih 22 postavkah prirejenega ECR–R glede na otrokov spol.

Št.		<i>M</i> dkl	<i>M</i> dčk	<i>SD</i> dkl	<i>SD</i> dčk
1	Skrbi me, da bi izgubil otrokovo ljubezen.	2,77	2,82	2,29	2,02
2	Moj otrok zlahka prepozna moje razpoloženje.	3,35	3,55	1,49	1,75
3	Pogosto me skrbi, da moj otrok ne bi želel ostati z mano.	1,46	1,82	1,14	1,63
4	Prijetno mi je, če se moj otrok želi pocrkljati pri meni.	1,23	1,45	0,61	1,12
5	Pogosto me skrbi, da me moj otrok v resnici nima rad.	1,12	1,59	0,39	1,28
6	Brez težav vzpostavljam čustveno bližino s svojim otrokom.	2,00	1,73	1,41	1,15
7	Skrbi me, da mojemu otroku ni toliko do mene, kot meni do njega.	1,35	1,47	0,81	0,99
8	Ni se mi težko čustveno približati svojemu otroku.	1,75	1,80	1,20	1,46
9	Pogosto si želim, da bi bila otrokova čustva do mene tako močna, kot moja čustva do njega.	2,95	3,26	2,20	2,24
10	Če moj otrok ne upošteva pravil, za katera smo se domenili doma, se z njim pogovorim o tem.	2,14	1,80	1,44	1,06
11	Pogosto me skrbi moj odnos z mojim otrokom.	1,70	1,88	1,00	1,36
12	Kadar sem potr ali žalosten, mi pomaga, če preživim čas s svojim otrokom.	2,80	2,31	1,85	1,29
13	Ko svojemu otroku pokažem naklonjenost, me skrbi, da sam ne bo čutil enako do mene.	1,19	1,42	0,45	0,97
14	Svojemu otroku povem veliko stvari.	2,20	1,90	1,23	1,17
15	Moj otrok me pogosto privede do tega, da podvomim vase.	1,98	2,26	1,23	1,61
16	Če opazim, da otroka nekaj teži, se brez težav z njim pogovorim o tem.	2,07	1,94	1,32	1,18
17	Opažam, da mi moj otrok ne pusti priti tako blizu, kot bi si jaz želel.	1,71	1,94	1,13	1,46
18	Zlahka sem ljubeč do svojega otroka.	1,61	1,36	0,97	0,75
19	Bojim se, da svojemu otroku, ko me bo enkrat spoznal, ne bom več všeč.	1,16	1,12	0,65	0,32
20	Občutek imam, da bo moj otrok nekoč razumel mene in moje potrebe.	2,56	2,46	1,76	1,62
21	Na sploh me skrbi, da svojemu otroku ne nudim dovolj.	2,23	2,41	1,58	1,72
22	Zdi se, da me moj otrok opazi le, kadar sem jezen.	1,25	1,37	0,65	0,89

Opombe: dkl – deklice; dčk – dečki; Lihe postavke in postavka 22 sodijo na podlestvico anksioznosti, sode postavke, razen postavke 22, pa na podlestvico izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom. *N* deklic glede na postavko variira od 42 do 44, *N* dečkov pa od 48 do 51.

V tabeli 2 vidimo, da je bila diskriminativnost postavk 13, 17 in 27 nižja od ,20. Na tej meji je tudi diskriminativnost postavke 25. Zanesljivost podlestvice anksioznosti v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu bi se povečala, če bi iz priredbe ECR–R izločili postavke 13, 17 in 21.

V tabeli 3 vidimo, da je bila diskriminativnost postavk 2, 8, 10, 12, 26 in 28 nižja od ,20. Postavka 6 je blizu tej meji diskriminativnosti. Zanesljivost podlestvice izogibanje v odnosu navezanosti med očetom in otrokom v zgodnjem otroštvu bi se povečala, če bi iz priredbe ECR–R izločili postavke 2, 10, 26 in 28.

Tabela 5. Deskriptivne statistike za očetov rezultat na podlestvici anksioznosti (rešitev z 12 postavkami) in podlestvici izogibanja (rešitev z 10 postavkami) v odnosu navezanosti z otrokom v zgodnjem otroštvu glede na otrokov spol (N dečki = 51; N deklice = 44) ter rezultati testa normalnosti porazdelitve Kolmogorov–Smirnov.

Podlestvica VOO	M		SD		Z		Z	
	deklice	dečki	deklice	dečki	deklice	p	dečki	p
Anksioznost v odnosu navezanosti	1,74	1,94	0,58	0,81	0,836	0,486	1,574	0,014
Izogibanje v odnosu navezanosti	2,17	2,03	0,76	0,71	0,878	0,424	1,019	0,250

Opombe: Z = statistika testa Kolmogorov–Smirnov.

Če smo izločili postavke 13, 17, 21 in 27, je zanesljivost podlestvice anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom znašala (za 12 postavk) $\alpha = ,75$ (spodnja meja $\alpha_{SM} = ,68$ pri 5-odstotnem tveganju). Če smo izločili postavke 2, 8, 10, 12, 26 in 28, je zanesljivost podlestvice izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom znašala (za 10 postavk) $\alpha = ,73$ (spodnja meja $\alpha_{SM} = ,66$ pri 5-odstotnem tveganju).

V tabeli 4 je predstavljen opis rezultatov glede na otrokov spol po posameznih postavkah, v tabeli 5 pa na podlestvicah prirejenega ECR–R. Porazdelitev rezultatov na podlestvicah je od normalne odstopala le pri podlestvici anksioznosti v odnosu navezanosti s sinom. V splošnem so bili rezultati očetov na podlestvici izogibanja v odnosu navezanosti nekoliko višji od rezultatov na podlestvici anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom. Rezultati očetov deklic in dečkov se na podlestvici izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom niso statistično pomembno razlikovali, $t(93) = 0,89$, $p = ,375$. Tudi na podlestvici anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom se rezultati očetov dečkov niso statistično pomembno razlikovali od rezultatov očetov deklic, Mann-Whitneyev $U = 1006,0$, $z = -0,868$, $p = ,386$.

Razprava

Priredba ECR–R je bila prvotno razvita za potrebe raziskave očetovstva in z namenom hitrega in enostavnega pridobivanja ter vrednotenja podatkov o kakovosti odnosa navezanosti med očetom in njegovim otrokom v zgodnjem otroštvu. Sestava instrumenta je temeljila na priredbi in prilagoditvi instrumenta ECR–R (Fralej idr., 2000), ki je namenjen ugotavljanju razlik v zaznavanju anksioznosti in izogibanja v odnosu navezanosti med (romantičnima) partnerjema. Kljub temu, da se je že na začetku procesa priredbe ECR–R izkazalo, da določenih postavk ne bo mogoče prilagoditi in prirediti za odnos oče – otrok, smo skušali prirediti čim več originalnih postavk, saj bi (pre)majhno število postavk lahko negativno delovalo na merske značilnosti vprašalnika.

Analiza postavk je za prvotnih 32 postavk prirejenega ECR–R pokazala, da bi bile nekatere merske značilnosti vprašalnika boljše, če bi določene postavke (postavke

2, 8, 10, 12, 13, 17, 21, 26, 27 in 28) izločili iz njega (tabela 2 in 3). V tem primeru bi podlestvico anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom sestavljalo 12, podlestvico izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom pa 10 postavk. Zanesljivost obeh podlestvic se je v primerjavi z njuno zanesljivostjo pred izločitvijo omenjenih postavk povečala. Tudi komponentna analiza, ki jo izvedemo po izločitvi omenjenih postavk, po pričakovanjih dopušča dvokomponentno rešitev: podlestvico anksioznosti in podlestvico izogibanja v odnosu navezanosti.

Postavke, ki smo jih zaradi neustreznih merskih značilnosti izločili iz priredbe ECR–R, so bile morda deloma “težavne” zaradi njihove dvoumnosti, kar še posebej velja za postavke, ki smo jih vrednotili obrnjeno. Vzemimo za primer postavko “Redko me skrbi, da si moj otrok ne bo več želel stikov z mano”. Če očeta slednje res redko skrbi, potem bo odgovoril, da ta trditev zanj povsem drži. S tem odgovorom naj bi oče izražal nizko zaznavanje izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom. Problem nastane pri očetovem odgovoru, da navedena postavka zanj sploh ne drži. V tem primeru lahko predvidevamo, da očeta sploh nikoli ne skrbi, da njegov otrok ne bi več želel imeti stikov z njim, ali pa, da očeta velikokrat skrbi, da otrok ne bi želel imeti več stikov z njim. Podobno težavo zasledimo pri postavki “Ne skrbi me pogosto, da bi moj otrok imel raje drugo odraslo osebo kot mene”. V reviziji naše priredbe ECR–R bi se morda izkazalo, da bi ti dve postavki, ki bi ju zaradi neustreznih merskih značilnosti sicer izločili iz končne različice vprašalnika, ob ustrezni besedni prilagoditvi vseeno lahko obdržali. Poleg tega bi bilo v prihodnosti, predvsem na podlestvici anksioznosti, kjer je večina postavk pozitivno valenčnih, smiselno uravnotežiti pozitivno in negativno valenčne postavke, pri čemer bi morali biti zaradi omenjenih težav z razumevanjem postavk še posebno previdni.

Pri rezultatih očetov niti na podlestvici anksioznosti niti na podlestvici izogibanja v odnosu navezanosti z otrokom ne prihaja do razlik glede na spol otroka. Slednje bi lahko pomenilo, da očetje v odnosu navezanosti s svojimi hčerami in sinovi v enaki meri zaznavajo bojazen pred izgubo otrokove naklonjenosti in svojimi pomanjkljivostmi, kot tudi, da očetje v odnosu navezanosti s svojimi hčerami in sinovi v enaki meri zaznavajo nelagodje ob stikih z otrokom. Rezultati v tabeli 5 kažejo še, da očetje v odnosu navezanosti z otrokom v nekoliko večji meri zaznavajo izogibanje kot anksioznost, čeprav je ta mera še vedno precej nizka. Na 7-stopenjski lestvici očetje raven svojega nelagodja v odnosu z otrokom v povprečju ocenijo z nekaj več kot 2,0, kar bi opisno prevedli v “pretežno ne drži”. To pomeni, da je večina sodelujočih očetov menila, da zanje pretežno ne drži, da se v odnosu z otrokom počutijo nelagodno. Slednje bi lahko povezali z ugotovitvami raziskave T. Brajović (2007), da so bili očetje otrok v zgodnjem otroštvu, ne glede na spol otroka in podatek, kdo izmed staršev je preživel največ časa z otroki, precej odzivni in občutljivi do svojih otrok tudi ob visokih ravneh vpletenosti v vsakodnevno rutino otrok. Očetje, ki so bili iz različnih razlogov vključeni v otrokovo vsakodnevno rutino, niso bili nagnjeni k izogibanju stikom z otrokom in se v njih niso počutili nelagodno.

Zaključek

Z nekaterimi spremembami – izločitvijo mersko neustreznih postavk – priredba instrumenta ECR–R kaže zadovoljive merske značilnosti (diskriminativnost postavk in zanesljivost podlestvic). Vendar je dobljene ocene zanesljivosti vseeno potrebno do določene mere razumeti kot preliminarne, saj so bile računane na istem vzorcu kot pred izločitvijo neustreznih postavk. Potrdili bi lahko tudi dvokomponentno sestavo prirejenega vprašalnika (s komponentama izogibanja in anksioznosti v odnosu navezanosti z otrokom), ki se ujema z dvokomponentno rešitvijo pri originalnem vprašalniku ECR–R.

Kljub ugodnim merskim značilnostim, ki smo jih predstavili na tem mestu, ima trenutni prirejeni vprašalnik ECR–R v različici 22 postavk nedvomno še nekatere pomanjkljivosti, ki bi jih bilo potrebno pred nadaljnjo rabo odpraviti ali omejiti.

Konstruktno veljavnost prirejenega instrumenta bi do neke mere npr. lahko ugotavljali kot mero ujemanja z rezultati roditelja na kakšnem drugem instrumentu navezanosti (npr. Intervjuju navezanosti za odrasle, ali originalno lestvico ECR–R). Omenili smo že nekatere raziskave, ki so se ukvarjale s preučevanjem stabilnosti oz. ujemanjem stilov navezanosti med generacijami družinskih članov (Mikulincer in Florian, 1999; Shemmings, 2005; Slade idr., 1999). Tudi slednje bi lahko preverili s pomočjo ugotavljanja povezanosti rezultatov na različnih instrumentih navezanosti pri odraslih, ki smo jih navedli.

Prvotno smo vprašalnik ECR–R priredili kot vprašalnik za očete, saj je bil oblikovan v namene raziskave na temo očetovstva. V prihodnosti bi lahko oblikovali različico vprašalnika za matere.

Poleg reviziji vsebine izločenih in ohranjenih postavk bi se bilo ob aplikaciji revidirane različice priredbe ECR–R smiselno posvetiti tudi reprezentativnosti vzorca očetov za slovensko populacijo, saj glede nekaterih parametrov (npr. izobrazbe) naš vzorec ni bil reprezentativen.

Kljub vsemu se priredba vprašalnika, kot je ECR–R, zdi pomembna iz dveh razlogov. Prvič, gre za vprašalnik kakovosti odnosa navezanosti, ki ne temelji na klasificiranju posameznika v določen stil navezanosti kot večina drugih vprašalnikov s tega področja, ampak z njim ugotavljamo kakovost odnosa navezanosti v smislu dveh dimenzij občutij posameznika (očeta), ki je v odnosu navezanosti s svojim otrokom v zgodnjem otroštvu. Drugič pa menimo, da smo s priredbo ECR–R za odnos med očetom in otrokom do neke mere presegle običajni vidik obravnavanja navezanosti med roditeljem in otrokom, saj so nas zanimale očetove zaznave v odnosu navezanosti s svojim otrokom v zgodnjem otroštvu in ne otrokov stil navezanosti na svojega roditelja, ki je pogosto predmet raziskovanja navezanosti (npr. Braungart-Rieker idr., 1999; Tarabulsky idr., 2005).

Priredbo vprašalnika ECR–R za odnos med roditeljem in otrokom bi v praksi lahko uporabili pri psihološki obravnavi v primeru specifične družinske problematike,

lahko pa tudi na drugih področjih psihološkega delovanja (svetovanja), npr. pri obravnavi težavnega vedenja otrok v zgodnjem otroštvu (več v Brajović, 2007).

Zahvala

Zahvaljujem se vsem očetom, ki so rešili vprašalnik, in doc. dr. Matiji Svetini za mentorstvo pri diplomski nalogi, v kateri je bil uporabljen predstavljeni vprašalnik.

Literatura

- Atkins, R. J. (2006). *ATWS: The Attachment Theory Website: Measures*. Sneto decembra 2006 s spletne strani: <http://www.richardatkins.co.uk/atws/page/55.html>
- Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Bokhorst, C. L. in Schuengel, C. (2004). The Importance of Shared Environment in Infant-Father Attachment: A Behavioral Genetic Study of the Attachment Q-Sort. *Journal of Family Psychology*, 18(3), 545–549.
- Brajović, T. (2007). *Kvalitativni vidiki očetovstva in socialna prilagojenost otroka v obdobju zgodnjega otroštva [Qualitative aspects of fatherhood and social adaptation of a child in early childhood]*. Neobjavljeno diplomsko delo [Unpublished BA thesis], Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana, Slovenija.
- Braungart-Rieker, J., Courtney, S. in Garwood, M. M. (1999). Mother- and Father-Infant Attachment: Families in Context. *Journal of Family Psychology*, 13(4), 535–553.
- Cook, W. L. (2000). Understanding Attachment Security in Family Context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 285 - 294.
- Cugmas, Z. (2003). Navezanost je dinamičen sistem [Attachment is a dynamic system]. *Psihološka obzorja*, 12(1), 85–102.
- Fraley, R. C., Waller, N. G. in Brennan, K. A. (2000). An Item Response Theory Analysis of Self-Report Measures of Adult Attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 350–365.
- Fraley, R. C., Brumbaugh, C. C. in Marks, M. J. (2005). The Evolution of Function of Adult Attachment: A Comparative and Phylogenetic Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(5), 731–746.
- Fraley, R. C. (2007). *Information on the Experiences in Close Relationships - Revised (ECR-R) Adult Attachment Questionnaire*. Sneto februarja 2007 s spletne strani: www.psych.uiuc.edu/~rcfraley/measures/ecrr.htm
- Furman, W. in Simon, V. A. (2004). Concordance in Attachment States of Mind and Styles With Respect to Fathers and Mothers. *Developmental Psychology*, 40(6), 1239–1247.
- Johnson, L. N., Ketring, S. A. in Abshire, C. (2003). The Revised Inventory of Parent Attachment: Measuring Attachment in Families. *Contemporary Family Therapy*, 25(3), 333–349.
- Kerns, K. A., Aspelmeier, J. E., Gentzler, A. L. in Grabill, C. M. (2001). Parent-Child Attachment and Monitoring in Middle Childhood. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 69–81.

- Mackey, W. C. (2001). Support for the Existence of an Independent Man-to-Child Affiliative Bond: Fatherhood as a Biocultural Invention. *Psychology of Men and Masculinity*, 2(1), 51–66.
- Mikulincer, M. in Florian, V. (1999). The association between parental reports of attachment style and family dynamics, and offspring's reports of adult attachment style. *Family Process*, 38(2), 243–257.
- Shemmings, D. (2005). Using adult attachment theory to differentiate adult children's internal working models of later life filial relationships. *Journal of Aging Studies*, 20(2), 177–191.
- Slade, A., Belsky, J., Aber, J. L. in Phelps, J. L. (1999). Mothers' Representations of Their Relationships With Their Toddlers: Links to Adult Attachment and Observed Mothering. *Developmental Psychology*, 35(3), 611–619.
- Sočan, G. (2004). *Postopki klasične testne teorije [Procedures of the classical test theory]*. Ljubljana: Oddelek za psihologijo Filozofske fakultete.
- Tarabulsky, G. M., Provost, M. A., Bernier, A., Maranda, J., Larose, S., Moss, E., Larose, M. in Tessier, R. (2005). Another Look Inside the Gap: Ecological Contributions to the Transmission of Attachment in a Sample of Adolescent Mother-Infant Dyads. *Developmental Psychology*, 41, (1), 212–224.
- Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo [Fathering and childhood]*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Zupančič, M. (2004). Socialni razvoj dojenčka in malčka [Social development of infant and toddler]. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 255–277). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Žvelc, M. in Žvelc, G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti [Adult attachment styles]. *Psihološka obzorja*, 15(3), 51–64.

Prispelo/Received: 24.08.2007

Sprejeto/Accepted: 06.11.2007